

IZBOR I PRIMENA METODA U OBUCI*

Od izbora i primene metoda zavisi kvalitet nastave. Dobro odabrane i pravilno primenjene metode predstavljaju snažno sredstvo za postizanje ciljeva nastave. Pomoću njih se podstiču na rad oni koji se obučavaju, stvaraju se veštine i navike, radna atmosfera, disciplina i interesovanje za gradivo koje se izučava. One jačaju svest, odgovornost i kolektivni duh. Zato su izbor i primena metoda jedan od najznačajnijih nastavnih problema. No kakvi će ovi biti ne zavisi samo od opštih uslova organizacije nastave, postojećeg arsenala metoda, metodskih oblika i njihovog poznavanja, već i od posrednih i neposrednih faktora koji snagom određenog smera, obima i intenziteta objektivno deluju.

Rezultati istraživanja¹ otkrili su niz faktora koji pojedinačno i zajedno sa drugim utiču na izbor i pripremu metoda u nastavi. Oni pokazuju da se starešine i nastavnici pri ovcme najčešće rukovode vaspitno-obrazovnim ciljevima i zadacima nastave, sadržajima gradiva koje se izučava, nivoom znanja, iskustva i sposobnosti vojnika, pitomaca, slušalaca i uslovima pod kojima se izvodi nastava. Pošto cilj i zadaci vojnog vaspitanja i obrazovanja određuju smer i okvire nastavnog rada, prirodno je što ih starešine i nastavnici stavljaju na najistaknutije mesto rang-liste faktora koji utiču na izbor i primenu metoda u nastavi. Slično se može reći i za sadržaj i organizaciju vojne nastave, kategoriju vojnih obrazovnika (vojnici, pitomci, starešine) i karakteristiku njihove ličnosti, kao i za materijalne i druge uslove u kojima se organizuje nastava.

CILJ VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Istraživanja su pokazala da vaspitno-obrazovnim ciljevima i zadacima nastave starešine i nastavnici ne pridaju onaj značaj koji im objektivno pripada. Svega 65,66% starešina i 76,60% nastavnika istaklo je ciljeve i zadatke nastave kao najznačajnije. Opravdano je pretpostaviti da ovako gledanje negativno utiče na izbor i primenu metoda, s obzirom na to da je to osnova na kojoj se konstruiše nastavni rad, određuju planovi i programi, organizuje nastava, valorizuju rezultati i dr. Pravilni i jasni nastavni ciljevi i zadaci su osnovni uslov za uspeh u nastavnom radu. To se odnosi kako na opšte ciljeve i zadatke nastave, tako i na ciljeve i zadatke pojedinih profila nastave i nastavnih predmeta, tema i nastavnih jedinica. Zbog nedovoljno preciznih, a če-

* Iz knjige *IZBOR I PRIMENA METODA U VOJNOJ NASTAVI* od istog pisca koju priprema za objavljivanje *Vojnoizdavački zavod*, biblioteka »Naši pisci«.

¹ Izvršena su obimna istraživanja u trupi i školama JNA. Podaci mogu poslužiti kao realna osnova za izvođenje vrednih zaključaka.

sto i neformulisanih ciljeva i zadataka u nastavnim dokumentima, zbog njihovog zanemarivanja u organizaciji nastave, starešinama je često nejasno šta nastavom treba da ostvare, a to se logično, odražava i na izbor i primenu metoda.

U novijim uputstvima za vaspitanje i obuku, kao i u novim nastavnim planovima i programima, nastoji se da se opšti cilj i ciljevi pojedinih profila i predmeta nastave obrade konkretnije. Ali, iako znatno bolje, ni ovde oni nisu uvek dovoljno određeni. Isticanjem, na primer, da je opšti cilj vojnog vaspitanja i nastave »da se izgrade smeli, aktivni i hrabri, politički visoko svesni borci i jedinice, disciplinovani i odani svojoj socijalističkoj otadžbini, vojno svestrano obučeni i sposobni da tuku neprijatelja u svim uslovima«, određene su samo najopštije intencije vaspitno-obrazovnog rada u vojsci, a nisu date i preciznije odredbe. Ako se, na primer, kaže da je cilj školovanja u akademiji da pitomci savladaju »opštevojna, vojnostručna i politička znanja« i da se osposobe za »komandovanje vodom, a uz trupnu praksu i bez posebnog školovanja — četom, odnosno jedinicama odgovarajućeg ranga u svom rodu-službi«, i ako se na tome ostane, takva odredba cilja je suviše opšta. A i zadaci koji se navode radi konkretizacije cilja su neodređeni, bez specifične oznake, tako da bi se teško mogli koristiti za bilo koji profil nastave. Sve to ukazuje da je za pravilno postavljanje ciljeva neophodno postojanje dobre metodologije.

Naučno zasnovana metodologija pomaže da se kritički i objektivno istraže, razjasne i ispravno izlože stavovi i pravila, značajni za postavljanje vaspitno-obrazovnih ciljeva nastave. Takva metodologija olakšava onima koji određuju vaspitno-obrazovne ciljeve da u celini i realno sagledaju sve one faktore (sociološke, ideološke, strategijsko-operativno-taktičke, doktrinarne i dr.) koji utiču na određivanje vaspitno-obrazovnih potreba i mogućnosti, a time i da stvore uslove za jasnije sagledavanje i precizno određivanje opštih i posebnih ciljeva i zadataka nastave.

Neosporno je da opšti cilj vaspitanja u socijalističkom društvu — formiranje svestrano razvijene ličnosti — predstavlja opštu osnovu vaspitanja i obrazovanja i u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, te on čini i polaznu metodološku osnovu za određivanje opšteg nastavnog vaspitno-obrazovnog cilja. Ali, s obzirom na posebnu namenu i zadatke, organizacionu strukturu, način funkcionisanja i druge osobenosti vojne organizacije, naoružanje i način dejstva, vaspitanju i obrazovanju u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, postavljaju se i posebni zadaci. Zato opšti cilj vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji treba da uključi sve one opšte i posebne elemente koji su značajni za vaspitanje i obrazovanje čoveka u našem društvu, kao i elemente značajne za vaspitanje i obrazovanje u vojsci. Preduslov za utvrđivanje svih tih elemenata je sagledavanje i utvrđivanje vaspitno-obrazovnih potreba i mogućnosti.

Do utvrđivanja činilaca koji određuju vaspitno-obrazovne potrebe (mogu biti objektivni i subjektivni, opšti i posebni), može se doći jedino metodama naučnog istraživanja (opservacijom, analizom proizvoda, intervjuisanjem, anketama, testovima, eksperimentalnom analizom, izučavanjem dokumentacije i sl.), pridržavajući se objektivnih

naučnih postupaka. Pošto se činiooci i njihov uticaj na vaspitno-obrazovne potrebe ne mogu, po pravilu, sagledati korišćenjem samo pojedinih izvora i metoda saznanja, to i istraživanja moraju biti svestrana. Ovo je naročito nužno ako se ima u vidu da je pri utvrđivanju faktora koji utiču na obrazovno-vaspitne potrebe u vojsci — nemoguće u nizu oblasti u praksi proveriti zaključke do kojih se dolazi u toku istraživanja.

Sem vaspitno-obrazovnih potreba, važan činilac pri određivanju ovih ciljeva je poznavanje objektivnih mogućnosti vaspitno-obrazovne aktivnosti. One obično predstavljaju korektiv u definisanju obrazovno-vaspitnih potreba. Utvrđivanjem — koje zahteve, i na kom stupnju treba zadovoljiti — daju se istovremeno i najznačajniji elementi za određivanje ciljeva po profilima koji služe kao osnova za pravilno postavljanje i formulisanje nastavnih planova.

Pod dejstvom niza činilaca vaspitno-obrazovni ciljevi postaju dinamični, podložni promenama i stalnim dopunama novim kvalitetima. Zato je, sve dok traje nastavni rad, potrebno njihovo stalno usaglašavanje i preciziranje.

Kad se razmatra uticaj cilja na izbor i primenu metoda u nastavi, potrebno je imati u vidu i da metode utiču na cilj nastave. Ako pravilno odabiramo i primenjujemo metode, doprinosimo i realizaciji vaspitno-obrazovnih ciljeva nastave. To je i prirodno ako se ima u vidu jedinstvo nastavnog procesa i da su metode dijalektički povezane sa ostalim elementima od kojih zavisi nastava.

NASTAVNO GRADIVO I METODE U NASTAVI

Odnos između nastavnog gradiva i nastavnih metoda je sličan odnosu vaspitno-obrazovnih ciljeva i metoda nastave. To je razumljivo, jer ovi ciljevi uslovljavaju i odgovarajući izbor i određivanje nastavnih sadržaja. Uticaj vaspitno-obrazovnih sadržaja na metode je ipak neposredniji, pošto se sadržaji direktno reflektuju na ceo tok i na sve elemente nastavnog procesa (metode, organizacione oblike, primenu nastavnih sredstava i dr.).

Ova veza između nastavnih sadržaja i nastavnih metoda je izražena, mada nedovoljno, i u podacima ispitivanja. Na sadržaj gradiva više se oslanjaju nastavnici i starešine, naročito oni sa većom opšteobrazovnom školom. Podaci pokazuju da uticaj dužnosti koje starešine obavljaju gotovo pri ovome i ne postoji.

Jače izražena veza između nastavnih sadržaja i nastavnih metoda pokazatelj je njihove objektivne povezanosti. »Određeno nastavno gradivo utiče na primenu, usavršavanje i razvijanje određenih nastavnih metoda, ali i nastavne metode, kad se primenjuju i teorijski produbljuju, utiču na izbor određenog nastavnog gradiva, pa čak i na unošenje nastavnog gradiva u nastavni proces«.² Promene u sadržajima nastave zahtevaju i odgovarajuće promene metoda i postupaka u re-

² Prodanović dr Tihomir, *Problem određenja pojma nastavnih metoda i njihove klasifikacije*, Beograd 1956, str. 74.

alizaciji nastavnog gradiva. I obratno. Prirodno je što taj odnos nije tako simpliciran, jer na izbor i primenu metoda u nastavi utiču ne samo sadržaji već i niz drugih faktora, kao što, s druge strane, na izbor i realizaciju sadržaja, sem metoda, utiču i drugi, isto tako odlučujući činioci.

Savremena didaktika ukazuje na neophodnost da se izbor i razrada gradiva koje ulazi u plan i program nastave, vrše u skladu sa jasno fiksnim ciljevima i zadacima nastave, uslovima, vremenom i mogućnostima ljudi. To znači da nastavni plan i program moraju na određeni način da odraze sociološke, didaktičke, metodološke, a u našim uslovima i operativno-taktičke, tehničke, moralne i druge činioce koji deluju u određenom vremenu.

Sastavljanje dobrog nastavnog plana i programa mora se čvrsto osloniti na precizno postavljene nastavne ciljeve, pošto je »bez jasnoće obrazovnog cilja nemoguće realizovati celokupan proces programiranja«. ³ Precizno određen opšti obrazovno-vaspitni cilj uvodi planere i programere u vaspitno-obrazovna područja i omogućava im pravilnu analizu vremenskih, materijalnih, metodičkih i drugih problema organizacije nastavnog procesa. Na osnovu toga određuje se i mesto svakog obrazovno-vaspitnog područja ili nastavnog predmeta, vreme njegovog izučavanja u okviru nastavnog plana itd.

Osposobljavanje za gotovo sve dužnosti u Armiji zahteva znanja iz raznih oblasti vojnih i društvenih nauka. Ukoliko se pridržavamo isključivo principa predmetnosti nastave, svaki nastavni plan sadržavaće i veliki broj predmeta što usitnjuje i nagomilava nastavne sadržaje. Zbog toga u realizaciji planova, radi veće ekonomičnosti, moraju da se koriste, u prvom redu, nastavnikova izlaganja, dok se nedovoljno primenjuju metode koje, iako manje ekonomične, aktiviraju čoveka prema onome što izučava i s obzirom na druge uslove, omogućavaju potpunije, svestranije i trajnije saznanje. Otuda je i problem globalizacije u nastavnim planovima veoma aktuelan i sa metodskog stanovišta.

Posebnu vrednost za primenu metoda u nastavi ima pravilno određivanje metodskih karakteristika nastavnog plana. I za naše nastavne planove važe karakteristike izrečene za nastavne planove u građanstvu da su »do sada... bili u suštini planovi gradiva. Ako iz njih treba da postanu radni planovi, tada moraju i sami radni oblici naći mesto u nastavnom planu«. ⁴ Nastavni planovi morali bi biti tako formulisani da se iz njih vide zamisli njihove realizacije, a time i osnovne metodske karakteristike obrade gradiva. To se posebno odnosi na podelu nastavnih područja (predmeta) po fazama obuke.

Za savremenu organizaciju i primenu metoda veoma je značajna i pravilna izrada nastavnih programa, pošto dobro postavljeni nastavni programi neposredno utiču na organizaciju, kvalitet i uspeh nastave. »Ako se problem uticaja nastavnog programa na razvijanje i primenjivanje pojedinih nastavnih metoda posmatra s teorijskog stanovišta, može se reći da svaki program na specifičan način pomaže ili sprečava

³ Ogrizović dr Mihajlo, *Problemi andragogije*, Zagreb 1963, str. 175.

⁴ Fiker Paul, *Didaktika nove škole*, Beograd 1939, str. 19.

razvijanje i primenjivanje jedne ili više nastavnih metoda. Nastavni programi iz vremena izrazite dominacije verbalno-tekstualne nastavne metode izrazito su favorizovali baš tu metodu. To, uostalom i nije bila nikakva slučajnost, već nužna posledica razvoja i međusobnih odnosa nastavnog programa i nastavnih metoda. Nastavni program je tada bio važan činilac za razvijanje i primenjivanje verbalno-tekstualne metode. Zahvaljujući takvim povoljnim uslovima, ta nastavna metoda je dostigla najviši razvojni stupanj. I razvoj ostalih nastavnih metoda pokazuje istu vezu između nastavnih metoda i nastavnog programa, jer je njihovo razvijanje i usavršavanje bilo tesno povezano s elementima nastavnog programa.⁵

Vrste nastavnog gradiva takođe neposredno utiču na izbor i primenu metoda. Ispitivanje je pokazalo značajne razlike u primeni metoda, na primer, u političkoj nastavi, taktici ili nastavi naoružanja i gađanja kao i opštevojnih predmeta. Te razlike se kreću od gotovo potpunog odsustvovanja pojedinih metoda u nekim predmetima do njihove pretežne primene. Sve to ukazuje da oslanjanje nastavnika na gradivo mora biti neposredno i čvrsto.

Nivo gradiva koje se programira takođe utiče na struktuiranje nastavnih programa i izbor i primenu metoda u nastavi. »Što je viši stupanj škole, nastavni predmeti postaju sve sličniji naukama, a nastavne metode se takođe sve više približavaju naučnim metodama«.⁶ Otuda je problem izbora gradiva, struktuiranja i metodskog oblikovanja nastavnog programa značajniji i teži na najnižim nivoima. Teškoće na tim nivoima nastaju i zbog toga što sadržaji vojne nastave integriraju znanja iz širokog kruga drugih nauka, pa je struktuiranje i metodsko oblikovanje ovih sadržaja problem svoje vrste. Sa gledišta međusobnog odnosa nastavnog programa i nastavnih metoda, posebnu pažnju ima pravilno raspoređivanje i grupisanje nastavnog gradiva, kao i vrste programa i načini izražavanja nastavnih zahteva. Maksimalni programi, zbog prevelikog obima, kao i okvirni programi, zbog svoje neodređenosti, dovode obično do proizvoljnosti u određivanju nivoa nastave i primeni metoda. Ispitivanja nivoa političke nastave,⁷ kao i ispitivanja mišljenja vojnika o nivou nastave za sve važnije predmete,⁸ pokazala su da su zahtevi kod svih tako oblikovanih programa dosta visoki. Stoga je bolje izražavati zahteve minimalnim programima, naročito pri postojanju velikih razlika u znanjima ljudi.

Pravilno metodsko postavljanje programa je uslov za njegovu pravilnu realizaciju. Ali da bi se program mogao pravilno metodski oblikovati, moraju se dobro poznavati nastavne metode. Zato »pitanje nastavnih planova i programa i nastavnih metoda moramo posmatrati u međusobnom jedinstvu, jer nastavni programi utiču na pravilan izbor i uspešnu primenu nastavnih metoda, a sa druge strane, pomoću na-

⁵ Prodanović dr Tihomir, *Problem određenja pojma nastavnih metoda i njihove klasifikacije*, Beograd 1956, str. 83.

⁶ *Opća pedagogija* u redakciji dr Stjepana Patakija, Zagreb 1956.

⁷ Ispitivanje izvršila Uprava za MPV. Elaborat: *Društveno-politička znanja vojnika*, Beograd, 1965. god.

⁸ Ispitivanje izvršila Uprava za MPV 1962. i 1963. god.

stavnih metoda mi ostvarujemo zadatke koji su postavljeni planom i programom«. ⁹ Otuda sadašnji kvalitet izbora nastavnog gradiva i izrade planova i programa predstavlja realne determinante i granice izbora i primene metoda u nastavi.

KARAKTERISTIKE I STRUKTURA NASTAVNE GRUPE¹⁰ I PRIMENA METODA

Borbeni, moralno-politički i drugi razlozi nalažu da prilikom raspoređivanja vojnika, sastav svake jedinice u okviru vida, roda ili službe bude približan. (Izuzetak čine neke specifične jedinice, gde se pretihodno vrši trijaža vojnika i ujednačava njihov nivo.) Zato unutar jedinica (nastavnih grupa) postoje među vojnicima razlike u školskoj naobrazbi i kulturnom nivou, godinama starosti i iskustvu, u poznavanju jezika, u izgrađenosti političkih stavova i drugih socioloških kvaliteta, u psihološkim osobinama i razvijenosti misaonih procesa, osećanja, voljnih osobina, motivacije za savlađivanje vojne nastave, interesa, u tome koliko su naviknuti na teorijski i praktični rad i sl.

Razlike u fizičkoj, socijalnoj i mentalnoj zrelosti su značajne. U Armiju dolaze omladinci nejednakih godina starosti. Prema važećim propisima, omladinci koji su oglašeni za sposobne ili ograničeno sposobne za vojnu službu upućuju se na odsluženje vojnog roka u 19. godini života. Jedan deo omladinaca, zbog završavanja škole i drugih razloga, dolazi u vojsku znatno kasnije, tako da se dijapazon starosnih kategorija kreće do osam godina, pa i više. Nesumnjivo je da se ove razlike odražavaju i na obrazovno-vaspitni rad sa ovim vojnicima, kao i na primenu metoda u nastavi. Naročito su značajne razlike na nižim nivoima starosti. Jer, događa se da se i pored toga što je oko 19. godine mladić u fizičkom smislu zreo i po fizičkim dimenzijama zadovoljava propise za prijem u JNA, potpuna fizička zrelost postiže tek posle 19 godine života.

Većina vojnika još nije oformljena i kompletna ličnost već se nalazi u stadijumu zrenja i relativno konačnog uobličavanja. Pored pozitivnih (mogućnost većeg vaspitnog uticaja na razvoj njihove ličnosti), ovo ima i negativne posledice, jer stvara probleme. »Stadium zrenja, ili prelaza u zrelu ličnost (koju je teško izraziti godinama) zavisi od borbe između harmonije i disharmonije, uravnoteženosti i neuravnoteženosti. Ova faza može biti prelomna i u negativnom smislu i o njoj se mora voditi računa u porodici, društvu, školi, armiji itd.«¹¹

Boravak u Armiji ubrzava sazrevanje. Na to utiču promena uslova života (režim, život u kolektivu i dr.), ozbiljnost vojničkih zadataka itd. Ali, potrebni su i znatni vaspitno-obrazovni naponi da bi se ličnosti pravilno oformile. Zato veće rezultate postižu stariji vojnici. U vezi s

⁹ Savićević dr Dušan, *Primena metoda u obrazovanju odraslih*, Zagreb 1941, str. 49.

¹⁰ Nastavna grupa vojnika je formacijska jedinica. No, kod nas, pa i u drugim armijama, postoje izvesni izuzeci. U nekim armijama nastavne grupe se formiraju prema znanjima i školskoj spremi vojnika i u okviru veće jedinice.

¹¹ Kronja dr Tomislav, general-major: *Neki aspekti uračunljivosti mladih vojnika*, Vojnosanitetski pregled, br. 1—2/1963.

tim interesantna su psihološka istraživanja o stepenu prilagođavanja u vojsci koja pokazuju da se sa godinama života, tj. sve do 26. godine, vojnik sve bolje prilagođava.¹²

Ovakve fizičke, mentalne i socijalne karakteristike ličnosti vojnika nameću diferencirano metodske pristupanje u određenim nastavnim grupama. One ponekad mogu biti uzrok ograničenja primene pojedinih metoda (nekih metodskih varijanti diskusije, usmenog izlaganja, vežbanja i dr.

Motivacija za učenje nesumnjivo je jedan od najznačajnijih psihičkih problema. Kvalitet znanja, veština i navika koje vojnik stiče u procesu nastave, prirodno, zavisi i od samog vojnika, od njegovog odnosa prema učenju, nastavi i služenju u vojsci uopšte. Služba u vojsci predstavlja obavezu koja nije neposredno voljno-emotivno zasnovana u ličnosti vojnika. A pomanjkanje motivacije kod pojedinih vojnika može predstavljati veoma ozbiljnu kočnicu uspeha u nastavi. Imajući upravo to u vidu, nameće se potreba da se u nastavi izbegnu metode koje dovoljno ne podstiču aktivnost vojnika, odnosno da se primenjuju one koje će uticati na njeno jačanje.¹³

Mnoge metodske teškoće vezane su i za razvojni put ličnosti. Omladinci su se vaspitavali u različitim sredinama, pod različitim okolnostima, imaju različit porodični status i sl. te, prirodno, donose u vojsku i različite lične osobine. Nije isto da li omladinac dolazi sa sela ili iz grada, da li je zaposlen i u kom preduzeću (tehnički nivo proizvodnje) i dr. Neke od tih osobina su u skladu sa potrebama i zadacima armije i društvenim normama, dok su druge takve da ih treba dograđivati, ispravljati ili menjati. Raznolikost radnih navika može, makar i za kraće vreme, uticati na metodske organizaciju nastave. Posebnu ulogu imaju u tom smislu navike za učenje.

Značajan uticaj na metodske oblikovanje nastave imaju razlike u pogledu školske naobrazbe. U Armiju dolaze omladinci sa veoma diferenciranim znanjima — od nepismenih pa do onih sa fakultetskom spremom. Opšti sastav po školskoj spremi omladinaca koji dolaze u vojsku je poznat iz statističkih pokazatelja. On se iz godine u godinu poboljšava, iako se, u celini uzeto, školska sprema još kreće na niskom nivou. Prema podacima ispitivanja pismenosti¹⁴ u vojsci je 1964. godine došlo do 9% nepismenih omladinaca, zatim 1,5% pismenih koji nemaju više od 3 razreda osnovne škole, 25,4% sa 4 razreda osnovne škole, 15,4% sa 5—7 razreda, 10,4% sa 8 razreda osnovne, 27,8% sa nepotpunom srednjom školom, 6,5% sa srednjom školom i oko 4,0% sa višom i visokom školom. Podaci otkrivaju da se bitnije ne smenjuje kategorija vojnika koji su nepismeni ili imaju do 4 razreda osnovne škole — čija su znanja i mogućnosti sada skromni. Na drugoj strani osetno se povećavao broj vojnika sa više od 8 razreda osnovne škole.¹⁵

¹² Analiza Instituta za mentalnu higijenu i primenu psihologije.

¹³ Ispitivanje izvršila Uprava za MPV, Elaborat: *Aktivnost vojnika u nastavi*, Beograd, 1963.

¹⁴ Ispitivanje izvršila Uprava za MPV, Elaborat: *Izrada testa za proveru pismenosti vojnika* Beograd, 1964. god.

¹⁵ Elaborat: *Društveno-politička znanja vojnika*, Beograd, 1965.

Razumljive su zato teškoće koje iskrsavaju u pogledu prilagodavanja nastave ovako diferenciranom obrazovnom nivou vojnika. Izvršena ispitivanja društveno-političkih znanja vojnika pokazuju da novi vojnici koji imaju samo 4 razreda osnovne škole dolaze sa 2,5 puta manjim znanjem od vojnika sa srednjom školom, a za oko 2 puta manjim od onih sa nepotpunom srednjom školom, itd. To su veoma izrazite razlike, koje otežavaju jedinstvenu organizaciju nastave.

Razlikama vojnika u pogledu školske spreme pridružuju se i razlike u pogledu zanimanja. Iz pomenutog ispitivanja društveno-političkih znanja vidi se da vojnici-zemljoradnici dolaze sa 40,6% manje društveno-političkih znanja nego radnici.

Utica j školske spreme i zanimanja na mogućnosti vojnika izrazit je kod teorijskih predmeta. Kod predmeta u kojima su pretežno zastupljene veštine i navike ovaj uticaj ne postoji. Vojnicima sa manjom školskom spremom teorijska nastava je znatno teža. Obratno, težinu praktične nastave više ističu vojnici sa višom školskom spremom.

Iz ovih razmatranja sledi zaključak da su školska sprema i zanimanje značajni za nivo nastave, izbor nastavnih sadržaja i primenu metoda, ali da nisu odlučujući. Njihov uticaj je izrazitiji na pojedine oblasti vojne nastave nego na nastavu u celini. Pošto znanje, veštine i navike, iako međusobno uslovljeni, nisu tako povezani da bi uvek išli paralelno, većina omladinaca koji završe i više stepene obrazovanja u građanstvu (zbog pretežne teorijske orijentisanosti ovih škola) ne razvija u dovoljnoj meri svoje fizičke, posebno motorističke sposobnosti, te joj praktična nastava teško pada. Ti vojnici su u tom pogledu u istom, pa čak i težem položaju (zbog kondicije i dr.) od onih na nižim nivoima obrazovanja.

Teškoće u organizovanju nastave izaziva i nepoznavanje srpsko-hrvatskog jezika. To se delimično odnosi na omladince iz Makedonije i Slovenije, ali još više na pripadnike nekih narodnosti. Njima je teško da se uključe u nastavni rad (posebno diskusije, razgovore, izlaganja i sl.). Problem je naročito izražen kod omladinaca tih narodnosti koji nisu išli u školu ili su stekli samo najniže obrazovanje.

Nerazumevanju nastave doprinose i lingvističke teškoće. Ispitivanje poznavanja terminologije iz društveno-političke oblasti¹⁶ pokazuje da većina omladinaca ne zna suštinu uobičajenih termina u našem društveno-političkom životu. To, prirodno, nameće niz metodskih problema u organizaciji i metodskom oblikovanju političke nastave.

Utica j sredine povezan je sa već navedenim pokazateljima o školskoj spremi i zanimanju. Razlike između vojnika sa sela i vojnika iz grada su приметne.¹⁷

Bračno stanje ne utiče značajnije na uspeh u obuci, iako podaci pokazuju, suprotno nekim tvrdenjima, da su oženjeni vojnici bolji od neoženjenih, razvedenih i udovaca. Izvesne razlike u pogledu učešća omladinaca na radnim akcijama, u organima radničkog samoupravljanja, u društveno-političkim organizacijama i sl. su prirodne. U svim slučajevima pozitivno je uticala veća društveno-politička aktivnost.¹⁸

¹⁶ Elabоrat: *Društveno-politička znanja vojnika*, Beograd, 1965.

¹⁷ Ispitivanje izvršio Institut za mentalnu higijenu i primenjenju psihologiju VMA JNA, Elabоrat: *Ispitivanje uspešnosti vojnika*.

¹⁸ Opt. cit.

Heterogenost sastava nastavnih grupa vojnika predstavlja, u celini, ozbiljan didaktičko-metodički problem. Ali on se naročito odražava na izbor i primenu metoda. U ovakvim nastavnim grupama pred nastavnika se postavljaju složeni, u prvom redu, metodski problemi. Vodeći računa o fizičkim, mentalnim, sociološkim i obrazovnim mogućnostima, nastavnik mora nastojati da angažuje sve vojnike. To zahteva od njega velike stručne i metodičke sposobnosti.

Nastavne grupe pitomaca. Po sastavu i drugim karakteristikama, nastavne grupe pitomaca su ujednačenije. One nisu strukturirane na bazi operativno-taktičkih već školskih zahteva, mada ponekad i one nose nazive jedinica. Povoljniji nastavni uslovi, mnogobrojni nastavnički kadar i dr. objektivno omogućavaju formiranje manjih, ujednačenijih nastavnih grupa (obično veličine 25—40 pitomaca). Ipak, zahtev za ujednačavanjem nastavnih grupa (po znanjima, sposobnostima i drugim kvalitetima) teško se ostvaruje zbog različitih osobina sa kojima pitomci (slušaoci) dolaze u akademije i škole.

Najkompaktnije nastavne grupe imaju pitomci podoficirskih škola. Konkursni uslov za njihov prijem je jedinstven — potpuna osnovna škola. Ali su i oni različiti po znanjima, s obzirom na različite uspehe i kriterijume ocenjivanja i lokaciju pojedinih škola. Oni se međusobno razlikuju i po socijalnom poreklu i po ličnim osobinama i dr. Prirodno je što ove razlike zahtevaju i različit pristup pri izboru i primeni metodskih postupaka u nastavi sa njima.

Značajnije su razlike u strukturi pitomaca vojnih akademija. U njih se primaju omladinci iz redova aktivnih podoficira i neposredno iz građanstva. Od omladinaca iz građanstva najviše ih ima sa završenom gimnazijom i srednjom ekonomskom školom, dok su drugi završili razne druge škole od kojih svaka ima svoje specifične programe.¹⁹ Šarenilo prethodne spreme, prirodno, nameće teškoće u postavljanju programa i organizaciji nastave u vojnim akademijama. Problem je kompleksniji ako se ima u vidu razlika u uspehu, socijalnim sredinama, priviknutosti na vojnički život (razlika između podoficira i onih koji direktno dolaze iz građanstva), u psiho-fizičkim osobinama i dr.

Nastavne grupe starešina. Karakteristike nastavnih grupa starešina zavise su od toga da li se nastava izvodi u školama ili u jedinicama i komandama (upravama). Pošto su uslovi nastavnog rada u školama i akademijama gde se školuju starešine (oficiri) slični onima za pitomce, i strukturiranje nastavnih grupa sprovedeno je na istim principima. Nivo potrebnih znanja obično se ujednačava konkursnim uslovima (prethodna školska sprema i prijemni ispit), ali se ne mogu izbeći znatne razlike u iskustvima, nastale pod uticajem vršenja raznih dužnosti (mada se i to za neke škole određuje), kao i razlike u drugim osobinama.

Većim posebnostima odlikuju se nastavne grupe starešina u jedinicama i komandama. Ove grupe se i različito formiraju, tako da ne možemo govoriti o jedinstvenim principima. Pa i kada se grupe obrazuju posebno za svaku kategoriju vojnih lica, veoma je teško osigurati

¹⁹ U opštu vojnu akademiju primaju se pitomci sa gimnazijom, učiteljskom školom, poljoprivrednom, ekonomskom, srednjotehničkom (različitih smerova), školom za fizičku kulturu, šumarskom, duvanskom, prerađivačkom, tekstilnom i dr.

ujednačen sastav, pošto u istoj komandi ima mali broj lica sa istim stručnim, ideološkim i drugim kvalitetima. Težnja za ujednačavanjem nivoa stvaranjem manjih grupa, nailazi često na formacijske prepreke. Strukturiranje starešinskih grupa po nivoima, kao trajno rešenje, često nije moguće i zbog nedostatka stručnih nastavnika.

Iz ove analize, prirodno, rezultira pitanje: može li se, i pored objektivno uslovljenih, heterogenih karakteristika i velikih nastavnih grupa zadovoljavajuće, još bolje nego do sada, organizovati vojna nastava i kakvo je mesto metoda u tom pogledu? Odgovor je, razumljivo, pozitivan.

Osnovni uslov za pravilan izbor i primenu metoda je da se planovi i programi prilagode karakteristikama vojnih obrazovnika. Ovo implicira veće oslanjanje na osnovna svojstva ličnosti. Još veće mogućnosti su u organizacijskim rešenjima. U prilog tome govore i podaci dobijeni ispitivanjem pitomaca ŠRO-stažista i starešina u jedinicama i podaci pitomaca i nastavnika u školama. Većina se izjasnila za individualno i grupno učenje. Mada nije uvek podesna, kad se radi o učenju u školama i na visokim nivoima obrazovanja, grupna nastava može predstavljati didaktički opravdanije i uspešnije rešenje. Organizacija dopunske nastave, seminarska obrada gradiva i sl. otvaraju takođe značajne mogućnosti.

Ako su u istoj nastavnoj grupi vojnici ili pitomci različitih ličnih karakteristika i nivoa obrazovanja to, pored ograničenja, može imati i određene prednosti, ako se nastava pravilno metodski oblikuje. U takvim grupama je najslabije rešenje frontalni rad i držanje predavanja. Organizovanjem grupne, seminarske i slične obrade gradiva, radom u kružocima, posetama, adekvatnim metodima (diskusijama, razgovorima, držanjem referata, pojedinačnim grupnim vežbanjima i sl.) možemo aktivirati ljude i doprineti boljem savlađivanju gradiva. Ponekad je moguće postići čak i veću dinamiku, pa i efikasnost nastavnog rada.

MATERIJALNI USLOVI I PRIMENA METODA U NASTAVI

Materijalne okolnosti u kojima se izvodi nastava neposredno se odražavaju i na načine njene realizacije. Radi sagledavanja toga odnosa ukazaćemo na uticaj vojnih nastavnih objekata (učionica, kabineta, poligona, vežbališta, strelišta, plivališta), vojnih nastavnih sredstava, posebno vojnih udžbenika, priručnika i druge literature na izbor i primenu metoda.

Ne mogu se usvojiti složeni sadržaji vojne nastave i uvežbati određeni pokreti i radnje ako se ne raspolaže sa dovoljno modernih nastavnih objekata, adekvatno uređenih i opremljenih. U vojnim školama se raspolaže priličnim brojem moderno uređenih kabineta, laboratorija i sl. Velika pažnja poklonjena je i uređivanju vežbališta, poligona, strelišta, plivališta i dr. za potrebe škola i jedinica. Pa i pravilnom korišćenju kabineta, vežbališta i drugih specijalno uređenih objekata pridaje se značajna pažnja. Ipak, broj takvih objekata nije još dovoljan, naročito u nastavi sa vojnicima, te se u tome mogu tražiti i izvesni uzroci slabosti izbora i primene metoda — u prvom redu nedovoljna primena eksperimentalne i laboratorijske metode, pa i metode

demonstracije, što sve veoma nepovoljno utiče na uspeh u nastavi. U pogledu učioničkog prostora za vojnike je teže stanje. Ni njegovo uređenje nije uvek na savremenom nivou. Nedostatak učioničkog prostora ne oseća se znatnije kad je levo vreme, jer se tada i veliki deo nastave izvodi napolju. Ali pri ružnom vremenu taj problem postaje odlučujući za tok i rezultate nastave.

Verbalizam se može prevazići ako se u nastavi polazi od percepcija i predstava i ako ono što se dobija u iskustvu služi kao opšti osnov saznanja.

Snimanja nastave u jedinicama i školama²⁰ pokazuju da su sadašnja posmatranja (demonstracije) u nastavi još prilično jednostrana. U nastavi iz naoružanja i gađanja, osim naoružanja i opreme, nedovoljno se koriste nastavna sredstva koja bi olakšala učenje. U političkoj nastavi korišćeni su u prvom redu tabla i karta, zidni listovi ili kombinacije svega toga, dok je dosta veliki broj časova na kojima nastavna sredstva nisu uopšte primenjivana. U nastavu taktike, gotovo isključiva nastavna sredstva su oprema i lično naoružanje. Eksperiment se gotovo i ne pojavljuje u nastavi.

Problem prevazilaženja sadašnjih slabosti u primeni nastavnih sredstava često nije objektivne prirode. Jedinice i škole raspolazu, na primer, već sa toliko dijaprojektora da jedan dolazi na dve do tri nastavne grupe. One imaju i veliki broj dijafilmova, kinoprojektora, odgovarajućih filmova i sl. Ali, ova sredstva se još nedovoljno koriste. Slično je i sa korišćenjem nekih drugih sredstava. Realnije barijere predstavljaju nepovoljne prostorije za izvođenje nastave, smeštaj, ali su postojeće mogućnosti i u tom pogledu mnogo veće nego što se realizuju.

Pri razmatranju uticaja materijalnih mogućnosti na pravilan izbor i primenu metoda u nastavi treba posebno imati u vidu obezbeđenost nastave udžbenicima i ostalim pogodnim nastavnim materijalima. Iako širi nastavni materijali i čitanje izvorne literature i pravila ima u nastavi važnu funkciju, udžbenik ima osnovni značaj. On je vredno sredstvo ne samo za ponavljanje i utvrđivanje znanja, već i za sticanje novih.²¹ Nedostatak udžbenika prisiljava nastavnika da u izlaganjima daje onima koje obučava celokupno gradivo — sve podatke, čas i one koje bi oni mogli sami savladati. U sadašnjim okolnostima kada većina pitomaca uči dnevno samostalno svega nekoliko časova, dok po 6 i više časova radi sa nastavnikom,²² značaj udžbenika, u odnosu na ostale nastavne materijale, još se više povećava.

Važnu funkciju u nastavi imaju i razni priručnici. Tako bi se metodička komponenta nastave poboljšala i izradom radnih sveski, a doprinelo bi se i funkcionalnosti učenja. U tome bi veliku ulogu mogle odigrati i vojničke i školske biblioteke propagandom knjige.

²⁰ Elaborat Uprave za MPV: *Aktivnost vojnika u nastavi*

²¹ Isticanje značaja udžbenika, naravno, ne znači da se u nastavi možemo samo na njih osloniti. Takva orijentacija vodi uniformnom, »knjiškom« savladivanju gradiva. I ostali materijali su potrebni, ali dopuna, konkretizacija ili dalja razrada onoga što je dato u udžbeniku.

²² Ispitivanje Uprave za MPV 1963.

U rešavanju problema izbora i primene metoda u nastavi neophodno je stvarati povoljne materijalne uslove. Logično, to ne znači da se povoljnijim sticanjem ostalih činilaca (dobrim nastavnim kadrom, planovima i programima itd.) ne mogu i u nepovoljnijim materijalnim uslovima ostvarivati dobri rezultati u nastavi. Zato ne bi trebalo gubiti iz vida da i sadašnji materijalni uslovi pružaju znatno veće mogućnosti i ostavljaju mnogo šire granice nego što se u praksi realizuju.

UTICAJ VREMENA NA IZBOR I PRIMENU METODA

S obzirom na vreme kao prostornu dimenziju, kao doba dana i kao atmosfersku pojavu, i ovaj se uticaj trojako manifestuje.

Vremensko-prostorne dimenzije neposredno su povezane sa izborom nastavnih sadržaja i izradom nastavnog plana i programa. Ukoliko su programski sadržaji predimenzionirani u odnosu na ukupni vremenski fond za nastavu, normalno dolazi do kondenzovanja nastavnih sadržaja, odnosno vremenske prenapregnutosti i teskobe u obradi gradiva. Nastavnik je prinuđen da u kratkim vremenskim odsecima prede velike količine gradiva. To se negativno odražava na organizaciju nastavnog procesa i rezultate nastave (naročito na utvrđivanje znanja). U takvim okolnostima gradivo se mora obrađivati predavanjima, pošto se pomoću njih mogu za kratko vreme izložiti velike količine nastavne materije.

U našoj nastavi, jače nego na drugim područjima, postoji tendencija stalnog proširivanja nastavnih programa. Ne ulazeći u to koji su faktori determinisali takve okolnosti (na jednoj strani brz razvoj tehnike i naoružanja, novine u vođenju rata i u vezi s tim potreba da vojnici i starešine dobiju neuporedivo veće količine znanja nego ranije, a na drugoj fiksiranost dužine školovanja), ističemo da takvo stanje negativno deluje na metodske oblikovanje nastave i ponekad dovodi do zapostavljanja onih nastavnih metoda koje zahtevaju više vremena (diskusija, razgovor, demonstracija). Na to ukazuju i nastavnici, pitomci i slušaoci.

Apostrofiranje vremenskog činioca u izboru i primeni metoda bilo bi pogrešno apsolutizovati, pošto se on može delimično ublažiti. Naročito povoljan uticaj imaju pogodna nastavna sredstva i dobra didaktičko-metodička sprema nastavnika.

Vreme kao doba dana može snažno delovati na izbor i primenu metoda. Poznata je činjenica da radni elan i sposobnost slušalaca da prate nastavnika nisu ravnomerni u toku dana i nedelje, te nije svejedno koja će se metoda u koje vreme primeniti. U našim uslovima poseban značaj ima dnevni raspored nastave, pošto pojedini predmeti po fizičkim i intelektualnim naporima nisu ravnomerni. Neki predmeti zahtevaju veće fizičke, a neki veće intelektualne napore. Dugogodišnji kontakt sa praksom izvođenja nastave pokazao je, na primer, da držanje predavanja posle taktičkih ili strojevih vežbi (naročito ako duže traju) daje nepovoljne rezultate. Ona dovode do pasivnosti koja je normalna posledica relaksacije ogranizma nakon fizičkih napora. U takvim okolnostima bolje rezultate daju metode koje zahtevaju i omogućavaju veću aktivnost. Poseban uticaj u tom pogledu imaju metode koje su primenjivane na prethodnim časovima.

Specifični sadržaji vojne nastave, pretežna vezanost za vežbališta, strelišta i poligone, potreba da se izvodi u svako doba godine i dana i u svim meteorološkim uslovima, nedostatak učioničkog prostora, naročito zimi, čine je veoma zavisnom od godišnjih doba i atmosferskih prilika. Značajan procenat starešina i nastavnika je naveo da su atmosferske prilike jedan od faktora koji najčešće utiču na njihovu odluku koje će metode primeniti u nastavi. Podaci snimanja nastave takođe izrazito ukazuju na taj uticaj. Zimski mraz i letnja žega, vetar i padavine ponekad učine da se mora odstupiti od primene adekvatnih metoda.

Naročito je važan uticaj zimskih klimatskih faktora.²³ Posmatrači ističu da su sneg, vetar i hladnoća upućivali nastavnike na to da izlaganje zamene praktičnim radom — pokretima tela na zemljištu. Ali, nisu retki ni slučajevi da se zbog snega i hladnoće teme predviđene za praktično izvođenje na terenu moraju obrađivati u učionici.

Izrazit je uticaj i ostalih godišnjih doba na izvođenje nastave. Letnje vrućine, zapara i dr. — suprotno zimi, nepogodne su za duga vežbanja, ali zato omogućavaju uspešniju primenu ostalih metoda u nastavi (usmenog izlaganja, razgovora, diskusije, demonstracije itd.) vani, na zemljištu.

Kiša, vetar, raskvašen teren, blato i močvarno zemljište otežavaju izvođenje taktičke i strojeve obuke. Posmatrači ukazuju na primere izvesnog oklevanja vojnika da legnu u blato prilikom prebacivanja, na teškoće izrade fortifikacijskih objekata i dr. Izvođenje noćne nastave uslovljava takođe specifičnosti u primeni metode vežbanja. Noćni rad traži specifične sposobnosti vojnika i starešina, počev od psihofizičkih osobina čula i čulnih organa i razvijanja njihovih sposobnosti (na primer: razvijanje vizuelnih sposobnosti — osetljivosti za svetlosne razlike i zasenjavanje i dr., zatim auditivnih sposobnosti — lociranja raznovrsnih izvora, maskiranja zvuka i dr.) pa do posebnih načina uvežbavanja pojedinih radnji (bešumnost pokreta, brzo reagovanje, laka i brza orijentacija, dobra kamuflaža i sl.). Ove sposobnosti treba noćnim vežbanjima stalno razvijati. One su preduslov razvijanja aktivnosti i inicijative vojnika i njihovog uspešnog delovanja.

Uticaj godišnjeg doba, doba dana i atmosferskih prilika često je nepovoljan za primenu metoda. Ali, to ne znači da bi takve prilike trebalo izbegavati, pošto su korisne sa drugih aspekata. Realizacija nastave u složenim vremenskim i atmosferskim prilikama priprema ljudstvo za teške ratne napore, prekaljuje ih za izvršavanje ratnih zadataka. Trebalo bi samo preduzeti mere da se nastavni rad u takvim uslovima što bolje organizuje. Mada će izvođenje nastave u složenim okolnostima imati i tada izvesnog negativnog odraza na izbor i primenu metoda, odstupanja do kojih će nužno dolaziti neće dovoditi do većih negativnih posledica.

OBLICI VOJNE NASTAVE I IZBOR I PRIMENA METODA

Vojna nastava se odlikuje mnoštvom organizacionih i nastavnih oblika. Najznačajniji oblici su čas, vežba, konsultacija, debata, pojedinačna predavanja i poseta. Svaki od ovih oblika ima izvesne speci-

²³ Vidi elaborat: *Aktivnost vojnika u nastavi*.

fične karakteristike, specifičnu strukturu i izvođenje, pa im se i metodski oblici međusobno razlikuju. Tako, zavisno od svojih karakteristika, posebno od namene i strukture, čas se može odlikovati bogatstvom metoda, metodskih oblika i pojedinosti. Na njemu se mogu koristiti sve metode (metodski oblici) nastave, mada veću primenu imaju one koje se odnose na sticanje nego one koje se odnose na utvrđivanje i uvežbavanje znanja.

Karakteristika vežbi je što kod njih nastavni proces nije organizovan po časovima, već se odvija po nastavnim celinama i etapama, pri čemu se čas (ne uvek) pojavljuje u smislu vremenske jedinice, smenjivanje rada i odmora. Zavisno od specifičnih karakteristika organizacije i izvođenja, razlikujemo: vežbe pojedinaca, vežbe grupa (posada, posluga, grupe vojnika i sl.) i komandi i vežbe jedinica jedne strane i dvostrane, jednostepene i višestepene. U svaku od ovih grupa ulaze mnogobrojni oblici vežbi. Njihova realizacija zahteva svojevrstne metodске postupke. Zato se i metoda vežbanja javlja u različitim metodskim oblicima. Mada je ona glavna metoda, sem nje se u izvođenju vežbi, naročito u pripreмноj i završnoj fazi, primenjuju i oblici drugih metoda — metode usmenog izlaganja, razgovora, diskusije, demonstracije.

U okviru ostalih organizacionih oblika metode se primenjuju zavisno od strukture i organizacije tih oblika. Tako se na seminaru obično kombinuju razni oblici metode usmenog izlaganja sa oblicima metode diskusije, razgovora, demonstracije, sa korišćenjem tekstova, referatima učesnika i dr. Zavisno od vrste seminara, može se primeniti i metoda vežbanja, ali je njena primena mnogo ređa i u ograničenom obimu.

Pojedinačna predavanja mogu biti kombinovana sa drugim metodama i metodskim oblicima (demonstracijom, tekstom i sl.). Na debatama, u kružnicama i na konsultacijama obično se koriste razni oblici metode razgovora u kombinaciji sa drugim metodama. Posete (preduzećima, poljoprivrednim dobrima, istorijskim spomenicima, muzejima i sl.) mogu se odlikovati bogatstvom metoda i metodskih osobenosti, mada njihovu osnovnu metodsku komponentu čini demonstracija.

Već na osnovu ovoga što je rečeno vidljivo je da organizacioni oblici i njihova struktura u izvesnoj meri određuju izbor i primenu metoda, a metode — karakteristike organizacionih oblika. Zato već i samo opredeljenje za organizacioni oblik determiniše stav prema metodama.

Na izbor i primenu metoda utiču i oblici nastavnog rada. Među zavisnost ovih oblika i metoda je neposrednija, ali i ovde, u određenim granicama, postoji lična sloboda nastavnika, te od širine i kvaliteta njegovog delovanja zavisi metodsko oblikovanje nastave.

Vojna nastava u okviru svih organizacionih oblika izvodi se pretežno frontalno. U teorijskoj nastavi malo je primera primene grupnog i individualnog rada. Oni se češće primenjuju u praktičnom uvežbavanju. Grupno se obučavaju posade, ekipe, patrole (u taktičkoj nastavi, nastavi naoružanja i gađanja, obučavanju i rukovanju pojedinim sredstvima i još nekim drugim oblastima). Pa i kada se odvija po grupama i pojedinačno, nastava nema karakteristike tipičnog grupnog rada, već

oblik praktičnog uvežbavanja grupa i pojedinaca za skladno izvršavanje pojedinih zadataka u okviru većih celina. Primere individualnog uvežbavanja u vojsci imamo u obuci šofera, pilota i ljudi za druge dužnosti koje zahtevaju složene i precizne veštine i navike.

Koje će se metode primeniti u okviru grupnog i individualnog uvežbavanja zavisi od cilja (funkcionalno ili šire osposobljavanje) veštine i navike koje se razvijaju korištenje sredstava veze, rešavanje taktičkih zadataka i sl.), kao i od uslova pod kojim se ona izvode (u učionici, na reljefu, na vežbalištu, poligonu i sl. ili kombinovano). Pošto se izvode obično u kombinaciji sa frontalnim radom, najčešće kao nastavak teorijskog izučavanja gradiva, individualna i grupna uvežbavanja se javljaju u raznim oblicima metode vežbanja, demonstracije, praćena kraćim objašnjenjima, davanjem uputstava i sl.

Frontalno izvođenje teorijske nastave u našim prilikama često dovodi do primene neadekvatnih metoda, pasivizira učesnike, smanjuje interes za nastavu i nastavne rezultate. I u izvršenim ispitivanjima pitomci, vojnici i starešine u ogromnoj većini izjavljuju da su pristalice toga da se neka pitanja nastavnog programa izučavaju grupno, pa i individualno. Značajno je da takvo mišljenje, imaju sve kategorije ispitanika, bez obzira na dužnost i školsku spremu u građanstvu i vojsci. Pri tome je značajno da ukoliko je niži nivo obrazovne spremne ispitanika, utoliko je veće naglašavanje frontalnog i grupnog rada, odnosno manje isticanje potrebe primene individualnog rada. Te tendencije se izrazito i zakonito manifestuju.

Bogatstvo organizacionih i nastavnih oblika vojne nastave omogućava njenu racionalnu, dinamičku i efikasnu organizaciju. Zato je u naporima za adekvatniji izbor, bolju i uspešniju primenu metoda u nastavi nužno tražiti i odgovarajuća rešenja.

VOJNI REŽIM I METODE U NASTAVI

Specifičnosti ciljeva i organizacije vojske, neophodnost njene stalne borbene spremnosti i efikasnosti, uslovljavaju da se život i rad u mirno doba mora tako organizovati, da bi se tom organizacijom doprinelo jačanju i osposobljavanju vojske za izvršenje složenih i napornih zadataka koje će rešavati u ratu. Stoga je postavljanje vojnog režima — određenih pravila i obaveza, kojima se regulišu dužnosti starešina i potčinjenih, njihovi međusobni odnosi, način života i rada, vreme izvođenja pojedinih delatnosti i dr. — neophodna determinanta ostvarenja zadataka koje ima armija.

Vojni režim se u praksi reguliše zakonima, pravilima, uputstvima, disciplinskim pravilima, direktivama i naređenjima viših organa i komandi, kao i komandi jedinica i uprava škola. U okviru ovog opšteg režima možemo govoriti o posebnom nastavnom režimu. U nastavni režim ulaze odredbe o početku i završetku nastave, rasporedu rada i odmora, načinu organizacije nastave i ostalim oblicima nastavnog zanimanja. U nastavni režim ulaze i odredbe o ponašanju vojnika, pitomaca (slušalaca) i nastavnika u nastavi i njihovom međusobnom odnosu, o odnosu prema radu i učenju, nastavnim sredstvima, obaveze u vezi sa pripremanjem za nastavu i dr.

Vojni režim je baza za pravilnu organizaciju nastave. Zahvaljujući njemu nastava se odvija organizovano, racionalno i uspešno. Ali, činjenica da je vojna nastava element vojne organizacije i života vojske, da u njenim okvirima deluju isti činioci koji su svojstveni vojnoj organizaciji, sem pogodnosti, ponekad otežava metodsko oblikovanje nastave. Položaj vojnika i pitomaca (slušalaca) u nastavi, pa ni položaj starešine u ulozi nastavnika, ne mogu se bitno razlikovati od njihovog opšteg položaja u vojnoj ogranizaciji. Pored toga uslovi i režim izvođenja nastave moraju biti u skladu sa ciljevima i načinom izvršenja zadataka koje ima vojska. Bilo bi pogrešno svako odvajanje vojne nastave od vojne organizacije. Bili bi neprihvatljivi pokušaji pretvaranja vojnog starešine u katedarskog nastavnika, vojnika u učenika i slično. Tada bi se nedozvoljeno zanemarivale specifičnosti vojne nastave i okolnosti u kojima se ona izvodi. Takva nastojanja bi dovela i do slabljenja homogenosti i efikasnosti vojne organizacije. To, logično, ne znači da ne treba razvijati nastavničke sposobnosti vojnog starešine i da on nema mnoge zajedničke karakteristike sa nastavnikom na drugim vaspitno-obrazovnim područjima. Ali, vojni starešina u ulozi nastavnika ne prestaje biti starešina. Čak i kada bismo hteli ne bismo mogli izmeniti njegovu ulogu. Zato bi bilo pogrešno shvatiti zahtev za didaktičko-metodskim razvijanjem vojne nastave i usavršavanjem vojnog starešine kao put narušavanja odnosa starešina-potčinjeni ili kao težnju za »liberalizacijom« toga odnosa i same nastave.

Činjenica da se odnosi između starešina i vojnika (pitomaca) ne mogu vidnije menjati u procesu nastave može se negativno odraziti na metodsko oblikovanje nastave, na slobodu i aktivnost vojnika (pitomaca) u nastavnom procesu. Ona može dovesti vojnika u ulogu zavistnosti i pasivnosti. Otuda je u nastavi ponekad vecma teško primeniti neke metode koje pretpostavljaju veću aktivnost učesnika.

Problem odnosa vojnog režima prema metodama ogleda se i u nizu drugih relacija, često nepovoljnih za metodsko oblikovanje nastave. Raspored nastavnih časova, veličina i struktuiranje nastavnih grupa, uslovi pod kojima se izvodi nastava i dr. regulišu se naredenjima, planovima i propisima. Vojnik se uključuje u nastavu, strogo mu se određuje ne samo vreme nego i postupanje u nastavi. Granice ispoljavanja aktivnosti i inicijative su precizirane. Ovo je tim značajnije istaći što je lična motivacija vojnika, izuzev u nekim rodovima i službama (auto-moto služba, služba veze, neke grane inžinjerije) često veoma mala, a i nivo društvene motivacije, mada u celini dobar, kod jednog dela vojnika je nerazvijen.

Vojnički odnosi, osim svog pozitivnog delovanja, mogu na časovima i negativno uticati na razvijanje aktivnosti i primenu metoda, na to da vojnik (pitomac) pita, diskutuje i sl. Potrebni su posebni napori i umešnost starešina da bi se vojnik aktivirao. Psiholog Valentajn, koji je intenzivno proučavao nastavu u vojsci, u vezi s tim naglašava da »... opšta atmosfera u nastavnoj grupi ne sme biti ukrućena disciplina paradnog vežbališta. Nastavnik koji se oslanja samo na svoju vlast i položaj pokazuje loš napredak. Nepotrebna disciplina i ispravke, učinjene radi naglašavanja te vlasti, smetaće progresu. Ali discipline u armiji mora biti. Ima toliko mnogo stvari kod kojih discipline mora biti

i te kako stroge da nema potrebe da se tome dodaju i nepotrebne stvari«. ²⁴

Sa gledišta izbora i primene metoda u nastavi važno je kako je režimom izvršena raspodela vremena na zajedničko (nastavno) i individualno učenje. Od te podele i njene usklađenosti sa savremenim psihološko-metodičkim zahtevima zavise rezultati učenja. Sadašnja rešenja da se nastava izvodi 6 časova dnevno, pri čemu ostaje svega oko 3 časa za individualno učenje (kod vojnika i manje), trebalo bi ispitati sa psihološko-didaktičkog stanovišta. Starešine u akademijama ističu da je 6 časova prepodnevno zajedničkog nastavnog rada zamorno, a 3 časa individualnog rada nedovoljno, da bi se savladalo nastavno gradivo izlagano 6 časova.

Ovakva podela vremena uslovljava težnju da se na časovima sve nauči, pošto pitomac (vojnik) nema dovoljno vremena da uči iz literature. Na časovima se ponekad izlaže gradivo (često i diktira) onako kako ga treba upamtiti ili se daju priručnici, lekcije i slično sa striktno određenim okvirima te se, stoga, vannastavno učenje svodi na učenje po beleškama ili lekcijama.

STAREŠINA-NASTAVNIK I NASTAVNE METODE

Posebno važan uticaj na izbor i primenu metoda u nastavi ima nastavnik. On je nesumnjivo centralna figura — rukovodilac nastave koji stvaralački realizuje nastavne planove i programe i iskorištava sve uslove za najpovoljniju organizaciju nastave. Uticaj nastavnika na tok procesa nastave je odlučujući. Zato su teoretičari nastave veoma mnogo razrađivali problematiku odnosa nastavnika i nastavnih metoda. Iako je u istorijskom razvoju didaktičke teorije različito shvatan odnos između nastavnih metoda i nastavnika — bilo da su metode potpuno vezivane za ličnost nastavnika, bilo da je isticano da je u nastavi najvažniji odnos između nastavnika i nastavnih metoda — nikada taj odnos nije potpuno negiran. Suštinsko određivanje metoda, njihov izbor i primena, uvek su bili zavisni od ličnosti i kvaliteta nastavnika.

U našem nastavnom radu postoji više profila izvođača nastave. Nastavu u jedinicama izvode formacijske starešine ili oficiri iz komandi, nastavu u akademijama i školama posebno određeni predmetni nastavnici. Njima je izvođenje nastave jedina dužnost, te su u sličnom položaju kao i nastavnici u školama uopšte. Starešina u jedinici (donekle i u školi) je istovremeno rukovodilac, vaspitač potčinjenih i organizator i izvođač nastave — nastavnik. Od njega se očekuje da svaku svoju funkciju maksimalno usavrši i da između njih uspostavi pozitivnu funkcionalnu korelaciju. To od njega zahteva velike sposobnosti. Ispunjavajući svoju didaktičko-metodičku funkciju, on ne može prestati da bude starešina. I obratno.

Ova povezanost između komandne funkcije starešine, potčinjenosti i svesnog odnosa i aktivnosti vojnika (pitomaca) je značajna. Vojna organizacija je strogo hijerarhična, ali ona u današnjim uslovima mora omogućavati svesnost, aktivnost i inicijativu svakog čoveka. Sa-

²⁴ Valentine C. *Principles of Army Instruction*, Aldershot, 1952.

vremena nastava zahteva takođe svestan odnos prema obavezama, aktivnu i visoko motivisanu ličnost, ličnost koja će, unoseći se u gradivo, nastojati da ga stvaralački shvati, prihvati i primenjuje. Otuda se od starešina zahteva izgradnja pravilnih stavova prema vojniku, pronalaženje najboljih načina za postizanje maksimalnih efekata.

Ovakvi problemi ličnosti i funkcije starešine neposredno se odražavaju na organizaciju i odnose u nastavi. Ukoliko starešina po svojim kvalitetima nije u mogućnosti da stručno i metodički dostigne visok nivo usmeravanja i vođenja rada pojedinaca, umesto autoriteta, nauke, znanja i istine, može pribеći autoritetu starešinstva. Pa već i sama činjenica da takva mogućnost postoji — kao što pokazuju ispitivanja — nepovoljno utiče na aktivnost u nastavi.

Činjenica da se širok krug starešina javlja u ulozi nastavnika uslovljava neophodnost permanentnog i kvalitetnog osposobljavanja starešina za sve funkcije. Zato se u novije vreme, uz stručno, pristupilo potpunijem metodičkom osposobljavanju starešina. Međutim, znanja i sposobnosti koje oni stiču u akademijama i na kursovima su, prirodno, još nedovoljni.

Ispitivanja otkrivaju da starešine malo teorijski poznaju metode nastave. Ne postoji ni dovoljno razvijena i organizovana razmena iskustava među nastavnicima i starešinama o primeni metoda. Među oblicima razmene mišljenja, pojedinačna konsultovanja se nalaze na prvom mestu. Seminari, sastanci, referisanja znatno manje se koriste, što nije pozitivan pokazatelj, jer su upravo ti oblici najpogodniji za sistematsko podizanje metodske spreme starešina.

Zapostavljanje značaja teorije metoda rezultat je nepoznavanja koristi koje može da pruži teorija. Ovo se često prikriva naglašavanjem potrebe za nastavnikovim subjektivnim stvaralaštvom, težnjom da se ne robuje metodom šablonu i sl. Međutim, poznavanje naučno proverenih puteva uspešnog nastavnog rada ne šablonizira samo po sebi nastavu niti umanjuje stvaralaštvo nastavnika, već ga unapređuje. Upoznavanje metodskih iskustava ima karakter opšteg upućivanja, davanja osnove — nužne za stvaralačku primenu metoda. Mišljenja da bi svaki nastavnik trebalo da izgrađuje svoju metodu i da ona treba da izvire iz njegove ličnosti — izraz su subjektivizma i nastavnog prakticizma. Teorijski, ona su prevaziđena i odbačena. Metodsko postupanje ne može se vezati isključivo za nastavnikovu intuiciju i snalažljivost, zapostavljajući pri tome izučavanje teorije i vlastitih iskustava.

Da bi se osiguralo dobro metodske postupanje, starešine i nastavnike bi trebalo pre uključivanja u nastavu svestrano metodske pripremiti. Pošto je to moguće jedino sistematskim osposobljavanjem, takvo osposobljavanje i kasnije usavršavanje treba pretpostaviti svim drugim oblicima periodičnih nastojanja. U tom smislu bilo bi nužno diferencirano pristupanje. Razvijanje metodske spreme starešine (nastavnika) je od fundamentalnog značaja i za prevazilaženje podvojenosti njegovih funkcija.

Iz svega se vidi da, i pored nekih nepovoljnih činilaca, u osnovi postoje povoljne okolnosti za dobar izbor i primenu metoda u nastavi. Negativni faktori (veličina nastavne grupe, obezbeđenje nastavnim sredstvima i dr.) mogu se boljom organizacijom i sa ulaganjem odgovarajućih napora, otkloniti ili ublažiti. Daleko smo od toga da time i najmanje potcenimo značaj tih faktora, naročito materijalnog. Ali osnovni su, nesumnjivo, subjektivni faktori. Oni određujuće deluju i na ostale faktore nastave. Starešine i nastavnici su organizatori i izvođači nastave, od njih zavisi celokupno postavljanje i realizacija nastavnih planova i programa, obezbeđivanje povoljnih materijalnih uslova, udžbenika i druge priručne literature i ostalog. Zato je važno u kom pravcu, kako i sa kakvim intenzitetom oni deluju.

Pukovnik
dr Ilija MRMAK